

«СТОЯТИ ПЕРЕД ЦАРЯМИ...»

То був, мабуть, найбільш хисткий момент в історії світу. Всім любий президент лежав у труні. Війна лютувала на двох фронтах. У Європі тривала бійня: у концтаборах досі палав вогонь крематоріїв і працювали газові камери. Тихоокеанська кампанія з поступового здобуття острівця за острівцем просувалася туго, але невпинно наближала день страшного наступу, поряд з яким висадка в Нормандії здаватиметься дрібницею.

Жахлива ядерна доба — тоді ще вкютана серпанком таємниці — щойно розпочалася. Расових питань, які сотню років поспіль відкладалися на потім, тепер не можна було уникати. Грозові хмари Холодної війни, що на десятиліття охопить дві переможні нації, майоріли на горизонті.

Коли мільйони життів перебували на краю прірви, коли насувалися непевні й складні часи, один чоловік ось-ось мав вийти на сцену. Кого послали нам боги? Кого доля готувалася вкинути в це розпечене жорно?

Фермер з маленького містечка в Міссурі. Коротун в окулярах з такими товстими ввігнутими лінзами, що очі його здавалися майже жаб'ячими. Він прогорів на бізнесі з продажу одягу, не зміг закінчити коледж. Колишній сенатор одного з найбільш корумпованих штатів, який прийшов у політику, зазнавши перед цим фіаско фактично в усьому, що пробував робити в житті. Людина, яку тоді вже покійний Франклін Рузвельт узяв віцепрезидентом і навіть не вважав за необхідне ввести в курс справ.

Ця мить дочекалася його — Гаррі Трумена.

Первинний шок невдовзі поступився місцем страху — не тільки для народу Сполучених Штатів і для армій на чужих землях, а й для самого Трумена. «Не знаю, чи на вас коли-небудь падав цілий віз сіна, — казав наступник Рузвельта пресі, — та коли мені повідомили, що сталося вчора, я відчув, наче на мене одразу впали місяць, зірки і всі планети». Коли Трумен запитав, чи може він зробити щось для колишньої першої леді, охоплена горем вдова Рузвельта похмуро захитала головою й мовила: «То ми мали б зробити щось для вас. Бо це ж ви тепер у халепі».

Утім, не всіма володів такий розпач. «Я відчув полегкість, — згадуватиме потім один з найвпливовіших і найдосвідченіших вашингтонських політиків, — бо я його знав. Я знав, яка це людина». І справді, люди, які знали Трумена, не бентежилися, бо, як казав один міссурійський залізничник, що познайомився з майбутнім президентом, коли той, іще хлопцем, утримував свою матір на 35 доларів на місяць, «із цього малого гівнюка могло вийти все що завгодно».

Отак і розпочався, як можна назвати це, неймовірний експеримент, у якому звичайну людину виштовхнули на авансцену і дали їй роль із практично нелюдською відповідальністю. Чи зможе пересічна особа подужати таке монументальне завдання? Чи зможе не тільки зберегти свій характер, а й показати, що в нашому шаленому світі характер щось та й значить?

Для Гаррі Трумена відповідь була «так». Однозначно «так».

Але експеримент цей почався не у Вашингтоні й не в 1945 році. Він вів свій початок з давніших років, із простого вивчення чеснот і прикладу людини, з якою ми вже зустрічалися на сторінках цієї серії книжок. «Ім'я цій людині було Марк Аврелій Антоній, — згадуватиме пізніше Трумен, — і був він одним з найвеличніших». Ми не знаємо, хто познайомив Трумена з Марком, але знаємо, з чим познайомив його Марк. «Він писав у своїх "Розмислах"», — розповідав Трумен, пояснюючи, які елементи світогляду запозичив в імператора, — що чотирма найбільшими

чеснотами є поміркованість, мудрість, справедливість і відвага, і людина, яка зрощуватиме в собі їх, не потребуватиме нічого іншого для щасливого й успішного життя».

На цій філософії, а ще на повчаннях своїх батьків Трумен побудував власний кодекс поведінки. Той, за яким він жив беззастережно в часи злетів і падінь. «Якщо це неправильно, не роби цього, — цю фразу Трумен підкреслив у зачитаному примірнику "Розмислів", — якщо це неправда, не кажи цього... По-перше, не роби нічого бездумно або безцільно. По-друге, дбай, щоб учинки твої служили суспільній меті».

Трумен був пунктуальним, чесним, працьовитим, вірним дружині. Сплачував усі податки. Не любив уваги й показовості. Був чемним. Дотримувався слова. Допомагав ближнім. Ніс у світі власний тягар. «Ще дитиною коло маминих колін, — згадував Трумен, — я засвоїв, що таке честь, мораль і праведне життя, яке саме собою є винагородою».

Добре, що він розумів це як винагороду, бо впродовж багатьох наступних років нічого іншого він від життя не матиме.

Закінчивши школу, Трумен спробував працювати на сортуванні листів у газеті Kansas City Star, касиром в аптеці, часовим контролером на залізниці в Санта-Фе, банківським клерком і фермером. У військову академію у Вест-Пойнті його не взяли через поганий зір, а потім — і ще багато разів — йому відмовила Бесс Воллес, кохання всього його життя, чия сім'я не вважала його гідним її.

Так він животів — заледве перебуваючись. Чекаючи на шанс проявити себе.

Перша така нагода випала йому рівно за двадцять сім років до входження в Білий дім, коли він уперше побував в іншій країні, висадившись у французькому Бресті у складі Американського експедиційного корпусу капітаном артилерійської батареї D. Перелік причин для звільнення Трумена від служби на фронті Першої світової був довгим. Він мав тридцять три роки, був значно старшим за граничний призовний вік. До того вже був відслужив у Національній гвардії. Зір у нього був жахливий. І як

* Книжка вийшла українською у видавництві «КСД». — Прим. ред.

фермер, єдиний годувальник матері й сестри, узагалі не належав до тих, кого чекали на призовному пункті. Та все ж таки для нього було немислимим те, що хтось може служити замість нього. Розбурханий заклик Вудро Вільсона зробити світ безпечним для демократії — працювати задля «суспільної мети», як навчили його стоїки, — він записався й пішов.

Саме тоді, зненацька, його особистий кодекс поведінки проявився перед іншими людьми.

«Знаєте, справедливість — жакликий тиран», — напише Трумен у листі додому, маючи на увазі дисципліну, яку він мусив установлювати серед своїх людей, призначаючи порушникам суворе, але справедливе покарання. І все ж він був одним з тих командирів, які ризикують потрапити під трибунал, але дають своїм солдатам ще одну ніч відпочинку посеред лютих боїв, а багато років по тому залишався постійним клієнтом бізнесів колишніх членів батареї D, щоб допомогти їм.

Після війни Трумен відкрив магазин одягу, який протримався саме стільки, щоб дати йому надію, що неталан нарешті залишив його. Та згодом він перетворився на ще одне фіаско, через що Трумен опинився в боргах, які вважав справою честі виплатити й пам'ятав про них (повертаючи кредиторам заборговане) навіть через п'ятнадцять років, уже в розпал своєї політичної кар'єри.

Правду кажучи, саме через ці борги він і подався в політику. «Я маю щось їсти», — такими були його слова, коли він з капелюхом у руці прийшов до військового товариша Джима Пендергаста, небожа всесильного політичного боса Канзас-Сіті. Том Пендергаст, який мав під контролем всі політичні посади штату, зглянувся на друга свого любого племінника і дозволив йому балотуватися в судді округу Джексон у 1922 році.

Якщо взятися писати передісторію корумпованого політика, то справжнє життя Трумена викличе співчуття навіть у найбільших циніків. Він був хорошою людиною. Служив своїй країні. Був свідком того, як його батько загруз у місцевій політиці на посаді наглядча залізниць у міссурійському Грендв'ю в 1912-му: корупція там була не просто звичною, а й цілком прийнятною —

фактично частиною політичного процесу. Однак батько Гаррі, попри неможливість, не піддавався спокусі надурити ближнього, щоб набити собі кишені. Ця служба виснажила його, і через два роки він помер, залишивши сім'ю із самими лише боргами — цю «традицію» далі підхопить і сам Гаррі.

Отже, Гаррі був банкрутом, спраглим якоїсь роботи, якого ввів у політику один з найбільш корумпованих і грошовитих босів у країні, — частково у становищі, у якому колись перебував його батько. Осьде нагода заробити грошей! Показати дружині, що він — неабихто. Утвердити своє місце у світі.

Натомість він виявився, за словами Пендергаста, «найупертішим чортовим віслюком у всьому світі». Надумавши звести будівлю окружного суду, Трумен власним коштом проїхав тисячі кілометрів, вишукуючи архітектора. Коли ж розпочалося будівництво, він щодня відвідував майданчик, особисто наглядаючи за всім, запобігаючи крадіжкам, шахрайству і халатності. «Мене навчили, що витрата громадських грошей означає довіру громади, — пояснював він, — і я ніколи не міняв думки із цього приводу. Ніхто не одержував і цента громадських грошей, за які я відповідав, якщо не надавав взамін якнайчесніших послуг». Підрядники, яких надсилала Труменові політична машина, були шоковані тим, що він вимагав справжніх тендерів, а ще не надавав переваги місцевим бізнесам перед кращими за них компаніями з інших штатів. *Ви отримаєте від мене підряд*, казав він, *якщо запропонуєте найвигідніші для мене умови*. Пізніше він підрахує, що міг би вкрасти в держави не менш ніж 1,5 мільйона доларів за час свого перебування на посаді.

Натомість він зекономив у кілька разів більше.

«30 квітня 1929 року, виділивши приблизно 6 мільйонів на будівництво шляхів, — пише його біограф Девід Маккалоу, — він одержав ухвалу суду про сплату 8944,78 долара своїх старих боргів. Тим часом його матері довелося знову взяти позику під заставу ферми. І все ж, коли одна з нових доріг відхопила 4,5 гектара її землі, він змушений був відмовити їй у звичайній компенсації від держави, дотримуючись своїх принципів».

«Здається, в окрузі Джексон багаті всі, крім мене, — писав Трумен своїй дружині Бесс. — Радий, що можу спати спокійно, навіть якщо моя клята бідність так тяжко позначається на тобі й на Марджі». У розмовах з дочкою він визнавав, що є фінансовим невдахою, але з гордістю додавав, що завжди намагався залишити їй «те, чого (як казав Шекспір) не можна вкрасти: чесну репутацію і добре ім'я».

Як виявиться, саме ця прикра й уперта розбірливість згодом поведе кар'єру Трумена вище від місцевого рівня, «вгору сходами», у крісло сенатора від штату Міссурі. Пендергастові, звісно, не завадила б своя людина у Вашингтоні, але він — ніколи не вимагавши від Трумена жодних неетичних вчинків — бажав мати когось більш типового — більш згодливого — на посаді ближче до дому.

Та, певна річ, люди у Вашингтоні бачили це інакше. Колеги, які ніколи не тикали Труменові в очі за його провінційність, називали його «сенатором від Пендергаста», вважаючи, що він легко купується і продається. Трумену лишалося тільки одне — повернутися до Марка Аврелія, того самого уривка, який він позначив у своїх нотатках «*Істинно! Істинно! Істинно!*».

Коли люди зводять на вас наклепи, наблизьтеся до їхніх нещасних душ, проникніть усередину і погляньте, що то за люди. Ви побачите, що не варто старатися дати цим людям скласти добру думку про вас. Утім, треба бути до них прихильними, адже за природою вони є для вас друзями.

Трумен гарував у Сенаті в невідомості й не справляв враження на громадян аж до 1941 року, коли підкомітет мобілізації почав розбирати военні контракти. Несподівано його досвід у протистоянні спокусам і муніципальній корупції став у пригоді: він знав, як працює ця система, знав усі її таємні пружини. А надивившись на лицемірну старанність, з якою політики і преса вивчали те, як гроші «Нового курсу» йдуть на допомогу зубожілим, Трумен був не в гуморі «зносити» марнування коштів, яке

ті самі групи готові були прийняти, коли йшлося про оборонних підрядників.

Те, що отримало назву «комітет Трумена», змушувало, за висловом у статті журналу Time 1943 року, «пекти раків членів кабінету міністрів, голів військових агенцій, генералів, адміралів, великих і малих бізнесменів, а також лідерів профспілок». Зрештою, комітет зеконотворив американським платникам податків близько 15 мільярдів доларів і відправив за ґрати численних корумпованих чиновників, серед яких було двоє бригадних генералів.

«Я сподіваюся скласти собі репутацію на посаді сенатора, — писав Трумен дружині, — та якщо проживу досить довго, фінансові успіхи здаватимуться дрібницею. Але тобі доведеться примиритися з багатьма негараздами, якщо я це зроблю, бо я не збираюся торгувати своїм впливом і цілком готовий прийняти на голову прокляття, якщо матиму рацію»*.

Нині, коли ми маємо екстенсивні (хоча й недостатні) закони про фінансування виборчих кампаній та інші форми юридичного стримування, все це, либонь, видається не таким значним. Через те що корупція сприймається нами як щось однозначно неправильне і гідне сорому, нам легко не помітити того, яким видатним і унікальним було Труменове чесне політичне життя, адже одна річ тримати руки чистими, а інша — не забруднити їх у лігві злодіїв.

Можливо, вам незрозуміло, чому президент наполягає на тому, щоб оплачувати пересилання листів до своєї сестри («Вони ж бо особисті. В них немає нічого офіційного»). Проте саме в цьому й суть. Або ви проводите для себе такі етичні межі, або ні. Або поважаєте кодекс, або ні.

Чи саме ця чесність і породжена нею доброзичливість переконали Франкліна Рузвельта вибрати Трумена своїм віцепрезидентом? А може, Рузвельт обрав його тому, що цей чоловік

* Тим часом, у розпал передвиборчої кампанії 1940 року, ферма матері Трумена була продана з аукціону просто на сходах будівлі суду.